

Борислав Д. Гроздић

Универзитет Привредна академија, Нови Сад

СХВАТАЊЕ О ИЗВОРУ И ПОРЕКЛУ ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ – ПРИЛОГ ИЗУЧАВАЊУ ПОЛИТИЧКЕ ФИЛОСОФИЈЕ НЕМАЊИЋА

Сажетак

У историји политичких теорија постоје различита схватања о извору и пореклу државне власти. У овом раду се анализира схватање о божанском извору државне власти у средњовековној политичкој философији Немањића Србије и импликације таквог поимања. Циљ рада је да представи познату идеју о божанском извору власти на примеру средњовековне политичке философије Немањића, на основу писаних извора из тог периода. Политичка мисао Немањића у Србији у целини била је под највећим утицајем источноромејске политичке философије, с тим што је имала и своје особености. Из схватања о узвишеном извору државне власти проистиче одређено схватање о смислу и циљу државне власти, о ограниченом суверенитету и обавезама владара, дужностима и обавезама поданика, односу Цркве и државе итд. Ако државна власт потиче од Бога, онда је и ограничена божанским моралним законима, и крајњи смисао јој је, не само благостање, већ у крајњем и спасење поданика у вечности.

Кључне речи: Бог, власт, извор власти, Немањићи, владар, политичке идеје

Гледано из перспективе савремене, модерне философске и научне политичке мисли, политичка схватања из доба Немањића заиста могу да изгледају као мит, легенда, бајка, машта, скуп предрасуда или празноверје, без било какве философске и на-

учне вредности. Међутим, неозбиљно је читаву историју мерити својим мерама и своју цивилизацију сматрати привилегованом, изван које владају само сујеверје, варварство, мрак. Посебно се то не може односити на период српске средњовековне државе – Немањића Србију. Оживљавањем веровања, идеја и вредности из тога времена можемо доћи до истина које, иако заборављене, нису изгубиле на вредности, „као што се на обновљеној икони поново појављују величанствени облици старог писма, које смо изгубили и заборавили, али који су увек били невидљиво присутни и који нас нису напуштали.“⁽¹⁾

Прошлост у суштини није апсолутно мртва и заувек одвојена од садашњице, јер све оно у шта су наше претходне генерације веровале, шта су и како мислиле, осећале и радиле, тајанственим нитима је уплетено и у наше животе. Воспостављање духовне, идејне, па и сваке друге везе са Немањића Србијом и Немањићима за Србе је од посебног значаја. Након што смо видели и на личном искуству осетили свакојак опите „демократија“, можда је дошло време да се упитамо и за веровања, вредности и старе мудрости, које су водиле наше свете претке Немањиће у стварању српске државе од зависне жупаније до царевине.

Овом приликом у расположивим оквирима ће се испитати и представити само једно питање из идеологије Немањића а то је схватање о извору и пореклу државне власти, у времену од стварања самосталне државе Немањића до њеног краја, као и шта следи из таквог поимања. За реконструкцију те идеје коришћено је српско писано наслеђе из периода династије Немањића, најпре правни списи⁽²⁾, затим текстови оригиналне литературе (српска житија, службе, летописи и родослови итд), списи црквених отаца у којима се тумачи Свето писмо, који су на старословенски језик преведени и који су сачувани у рукописима српске редакције,

1) Иван Иљин, *О супротстављању злу силом*, ZEPTEK BOOK WORLD - НИЦ „Војска“, Београд, 2001, стр. 5.

2) *Правни списи*, текстови закона и канона, на првом месту *Законоправило Светога Саве*, *Синтагма Матеје Властара*, пуна и скраћена верзија, и *Законик Цара Душана*, заузимају посебно место као извори. У време, на пример, цара Душана као писани закон, „по нашим данашњим мислима и оценама“, су важили: закони светих отаца, преводи византијских грађанских и црквених закона разне врсте и порекла; закони, повластице или законске одредбе у хрисовуљама манастирским, у повластицама градским или личним; закони старијих краљева (закони краља Милутина о порти и о сеоским границама); Душанов закон; законске наредбе и повластице дате путем трговачких уговора Дубровчанима и другим. Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, СКА, Београд, 1912, III-IV.

светоотачки списи и, разуме се, библијски текстови³⁾ који се односе на ово питање.

Чему данас пропитивање о схватању извора државне власти у српском средњем веку, испитивање њених најдубљих религиозно-моралних корена? Није само зарад малог прилога српској историји политичких идеја. С обзиром да се данас смисао државне власти своди само на одржавања материјалног благостања грађана, постоји реална потреба за таквим преиспитивањем. Зато је циљ овог рада показати да је у српском националном искуству постојало једно другачије и далеко узвишеније поимање смисла државне власти, што је претпоставка и први корак, да му се можда једног дана почне и тежити. Ако је династија Немањића, за нешто више од два века, остварила такав политички успех створивши од зависне жупаније велико Душаново царство на Балкану, ако је успешно одолевала спољашњим и унутрашњим непријатељима, противницима српског народа и државе, јачала и ширила се, онда заиста има смисла питати се којом и каквом политичком филозофијом су се руководили владари Немањићи.

1. НЕМАЊИЋИ И ПОЛИТИЧКА ФИЛОСОФИЈА ВИЗАНТИЈЕ

Политичка мисао коју баштине Немањићи а садржана је у српским средњовековним списима, својеврсни је одраз источно-ромејске „филозофије“ или „филозофског мишљења“, које је неодвојиво од источноромејске теологије, јер се у Источноромејском царству теологија схвата као остварена филозофија. У Источноромејском царству па и словенском свету, схватања о политичким феноменима била су обухваћена великим системима хришћанско-православног теолошког мишљења и догматски заснованих доктрина: „Тамо где је заједница религиозна и религија заједничка,

---

3) *Библијски текстови* – јеванђеља, апостоли, псалтир и паримејници представљају основни извор, како за богословску тако и за хришћанску политичку мисао. Зато су они најзначајнији извор политичких схватања у средњовековној Србији, јер имају пресудан, најјачи утицај на идејна струјања и на друштвену, политичку праксу у средњовековној Србији. Димитрије Богдановић тврди да је то „ипак био онај први и основни, и главни извор идеја, или, може се рећи, информација политичко-филозофског карактера, где су се зачињала, ако већ нису до краја била формулисана, решења за све проблеме средњовековног живљења и где су дати одговори на сва питања“. Димитрије Богдановић, „Стара српска библиотека“, *Летопис Матице Српске, бр. 408*, 1971, стр. 105.

свака појава, поред свог друштвеног значаја, има и религиозно значење.⁴⁾

Политичка философија Источноромејског царства⁵⁾ је, како тврди Димитрије Богдановић, имала тачно формулисане, све капиталне теме једне добро развијене политичке философије тзв. „средњовековног друштва“ и углавном дате одговоре на њих, као што су: питање државе и њене природе; питање власти и њеног порекла, карактера и ограничења; питање структуре „народа“ (према савременој терминологији „структуре друштва“); питање владара – његове власти и функције, његове легитимности; питање смисла државе и власти у једној метафизичкој, метаисторијској и самој историјској пројекцији; питање слободе и њене стратификације, а поводом тога и проблем ропства и ограничења слободе; „међународне“ заједнице, државе у екумени (хијерархијски поредак итд.), проблем ратова, апологија рата или негација рата; бројна питања о Цркви као политичком субјекту, Цркви и њеном односу према држави, власти, владару, заједници, човеку и његовим правима или дужностима.⁶⁾

Христијанизацијом и уласком Срба у свет Источноромејског царства, односно, везивањем за источни огранак хришћанства, за православље, у Немањића Србији се усвајају источноромејска схватања и о друштвеним и политичким феноменима.⁷⁾ Уколико је хришћанска вера била у основи живота и целокупног погледа на свет у Источноромејском царству и Немањића Србији, онда се и њихова схватања о друштвено-политичким феноменима могу разумевати у оквиру управо новозаветног учења о откровењу и спасењу. Религиозни поглед на свет подразумева промишљање и схватање друштвено-политичких феномена у оквиру религијских категорија.

4) Ђуро Шушњић, *Религија*, I, Чигоја, Београд 1998, стр. 16.

5) „Та српска средњовековна политичка филозофија се, као и сама владарска идеологија, темељила на искуствима и дOMETИМА ВИЗАНТИЈСКЕ ПОЛИТИЧКЕ ФИЛОЗОФИЈЕ, њеним погледима на државу и друштво.“ Андрија Веселиновић, *Држава српских деспота*, НИУ „Војска“, Београд, 1995, стр. 10.

6) Димитрије Богдановић, „Политичка философија средњовековне Србије. Могућност једног истраживања“, *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд, 1988, стр. 102.

7) Пишући о српској историографији и светом Сави још је Н. Радојчић закључио: „ниједан проблем српске прошлости не може бити решен ако се не обазиремо довољно на Византију... Необазирање на Византију и непознавање поретка и живота у византијској држави и цркви много су се осветили свима који су проучавајући живот и рад Св. Саве, покушавали да решавају проблеме из српске историје...“ Никола Радојчић, „Свети Сава и аутокефалност српске и бугарске цркве“, *Глас Српске краљевске академије*, CXXIX, II, Београд 1939, стр. 180.

У Источноромејском царству су највише свети оци утицали на уобличавање и формирање политичких схватања. То је и разумљиво с обзиром да се, у оквиру новозаветног Христовог учења о спасењу, управо од Цркве тражио одговор на питања о смислу постојања и државе и права. Тако су свети оци и као својеврсни „политички философи“, међу којима се посебно издваја свети Јован Златоуст, разрађујући библијске ставове, поставили темеље једној особеној политичкој философији.

2. ИДЕЈЕ О ИЗВОРУ И ПОРЕКЛУ ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ У ВЛАДАРСКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ НЕМАЊИЋА

Средњевековна српска политичка философија⁸⁾ је на трагу источноромејске почивала на идеји о Богу као апсолутном политичком фактору. Бог је Господ (Господар), Владика (Владар), свемогући Сведржитељ, Промислитељ и Творац, „Цар над царевима и Господар над господарима“. То се у српском средњем веку истиче у сваком акту државне власти и на тој идеји се гради целокупна теорија власти. Сведржитељство као атрибут Бога указује на то да је Њему апсолутно све подређено, будући да је творац свега што јесте.

Према хришћанском становишту свака власт је од Бога, па тако и државна власт има божанско порекло. Ово схватање је владало вероватно најдуже у историји људског рода.⁹⁾ У Старом завету се на више места говори о божанском пореклу државе. На пример, у *Причама Соломоновим* истиче се: „Мноме цареви царују, и владаоци постављају правду. Мноме владају кнезови и поглавари и све судије земаљске“ (ПрС 8, 15-16); у књизи *Премудрости Соломонових* владари се подсећају: „Чујте ви који владате над многима и који се гордите пред народима. Од Господа вам је дата моћ и сила од Вишњег“ (ПрС 6, 2, 3) итд. На божанско порекло државне власти указује Христос одговарајући Пилату:

8) Од ретких извора за политичку философију српског средњег века значајни су: Теодор Тарановски, *Историја српског права*, Издавачка књижница Геце Кона, Београд, 1931, I-III; Александар Соловјев, „Појам државе у средњовековној Србији“, *Годишњица Н. Чутића* 42 (1933), стр. 64-92; Д. Кашић, *Идејни основи средњовековног схватања владарске власти*, 71-105; Димитрије Богдановић, „Политичка филозофија средњовековне Србије“, 5-29; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*; Миодраг М. Петровић, *Корени црквендржавних односа у Србији за време кнеза Лазара*, 1989; „Црквендржавна идеологија светог Саве“, *Српска Византија*, стр. 53-71.

9) Види шире: Јулијус Евола, *Побуна против модерног света*, Градац, Чачак, 25-36.

„Не би имао власти никакве нада мном када ти не би било дано одозго“ (Јн 19, 11). У посланицама апостола Павла, међу свим новозаветним списима, има релативно највише елемената које су свети оци, а посебно оци у Источноромејском царству, касније интерпретирали и разрадили у читаву једну теорију објашњења и оправдања државе.

Ово схватање је опште место у писаним изворима Немањиха Србије. Тако, на пример, у *Законоправилу Светога Саве* (Иловички препис из 1262. године) стоји: „Највећи *Божјији дарови* (курзив Б.Г.) међу људима, даровани од вишњег човекољубља, јесу – свештенство и царство; једно, дакле, да служи оном што је божанско, а друго да влада и да се стара за оно што је људско. Из једног истог начела производећи, украшавају људски живот; јер царевима ништа није тако поспешно као част свештеника, пошто се и за њих саме увек Богу моле. Јер ако они буду у свему непорочни и пред Богом имају смелост, а ови правилно и како треба почну да украшавају предате им градове, и оно што је под њима, постаће неко добро сагласје, дарујући све што је добро људском животу. А ово ће бити, верујмо, ако се сачува надзирање свештених правила која, праведно хваљени и слављени очевици Божије Речи, апостоли – предаше, а свети оци очуваше и исповедаше“.¹⁰⁾ Ово искључује и изопачавање сваке поједине власти од ове две.

Како се вредност сваке људске делатности не одређује према средствима, оруђима којима се служи, већ према циљу који остварује, тако је и државна власт само средство, оруђе, које служи неком вишем циљу. „Суштина политике се одређује оним великим, садржајним задацима које је државна власт позвана да опслужује и којима у стварности и служи. Политика није празна „форма“ или спољашњи чин, она зависи од циљева и задатака тако што циљ одређује и облик власти и начин њеног остварења,⁽¹¹⁾ с правом тврди Иљин. Према учењу Цркве, смисао постојања државе, која има божанско порекло, „одозго“, је да у сарадњи са Црквом, остварује истински и највиши циљ људског постојања – спасења душе у вечности.

Штитећи врлину и обуздавајући рушилачке страсти, државна власт олакшава Цркви мисију на спасавању људских душа,

10) *Законоправило Светога Саве на српскословенском и српском језику*, 1, превео и приредио М. М. Петровић, Епархија жичка – манастир Жича, Манастир Жича 2004, стр. 624-625.

11) Иван Иљин, *У потрази за праведношћу – Хришћанско-политички есеји о историји, друштву и култури*, Свеетигора, Цетиње, 2001, стр. 74-75.

сарађује на спасењу душа својих поданика. Државна власт чува нарочити поредак живота и без тог поретка живот у заједници не би био могућ. Обавеза носилаца тих власти, који представљају борце постављене између добрих и злих, је да првима омогуће спокојан живот међу другима.

Потребно је нагласити да се према хришћанском схватању све дешава према промислу¹²⁾ Божијем, с тим што може бити по вољи Божијој или према допуштењу Божијем. Оно што је према вољи Божијој је беспрекорно добро а по допуштењу може да буде различито, не увек добро. Тако и државна власт, свака је од Бога, с тим што је она по вољи Божијој „беспрекорно добра“, богоугодна, у сагласју са Законом Божијим – законска власт, а по допуштењу Божијем власт боже да буде незаконичка, противна Закону Божијем, усмерена на пропаст поданика.¹³⁾

Суверена земаљска власт је изведена, без изворне моћи. Када се у списима Немањића Србије Господ прославља као сведржитељ: „Сведржитељ Господ и Творац свега, који у власти држи сву твар“, то има и свој политичко-философски смисао, јер указује на суштину праве и једине суверености. Божија се власт и сувереност огледа у томе што је Њему апсолутно све подређено, Он је творац свега што јесте, све је дело његове воље и моћи. Земаљски владар и његова политичка власт је у субординацији у односу на власт Господа и Сведржитеља и она је изведена из те апсолутне власти, сопственом вољом те власти. Легитимна политичка власт земаљског владара није од искона, она је само дар Божји, ограничена у времену.

Свети оци без изузетка наглашавају ограничење државне суверености и не може се наћи став о апсолутном суверенитету државне власти. Свака власт је условна, изведена, ограничена Божјом сувереношћу, Божјом влашћу, која је изворна, оригинална. Ако је Бог апсолутни и једини суверен, онда је земаљска власт владара изведена а владар Богу подређен, ограничен, услован и привремен. Вредност владара на земљи се мери најстрожијим могућим мерилом, у којој мери је он и његова владавина усклађена са примарним, апсолутним и вечним сувереном, са Богом. Према

---

12) „Промисао јесте воља Божија, по којој се свиме што постоји на целисходан начин управља“, речи су Светог Јована Дамаскина.

13) Митрополит Јован (Сничев): „Хришћанско учење о власти и држави – велика лаж демократије,“ *Самодржавље духа – огледи о руској самосвести*, прев. Владимир Димитријевић, Санкт–Петербург, 1994, Интернет, <http://srbin.info/2014/08/01/hriscansko-ucenje-o-vlasti-i-drzavi-velika-laz-demokratije/10/02/2016>.

томе, власт владарева, не само што је ограничена већ стално изложена вишем и претежнијем суду, суду Божијем.

3. ИСХОДИ СХВАТАЊА О БОЖАНСКОМ ПОРЕКЛУ ВЛАСТИ

Од Стефана Немање сви владари Немањићи сматрани су владарима по „милости Божијој“ а „управо из Божије милости извођено је државно-правно схватање о самосталности власти.“¹⁴⁾ Да је Стефан Немањин великожупански престо постављен по Божијој милости налазимо на више места. У *Хиландарској повељи* на два¹⁵⁾, а у хагиографским и другим списима на више места. Доментијан пише: „Када је благоверни и благочестиви и Богом изабрани и Богом подигнути и самодржавни господин Стефан...“¹⁶⁾; „...овај свети и преподобни и богоносни отац наш (Симеон – Немања), просветивши се истом божанском благодаћу и Богом би изабран... И можете ли се, дакле, достојно чудити недоумслимому разуму и неисказаној доброты и неизмерном промислу човекољубивога Бога нашега и благодатному избору његову?“¹⁷⁾; „међу свом својом браћом по рођењу најмањи, но Божјом благодаћу највиши...“¹⁸⁾

Из тог става да је владар по Божијој милости, као што се на пример и у аренги *Арханђелске повеље* за цара Душана истиче да је владар, „Богом помилован“ и „Богом просветљен“, значи да је сваки човек, па и владар као човек, грешан и недостојан и да је то што јесте, владар, само по милости Божјој. Будући да се човек за вечни живот спасава, у основи по милости Божјој, чињеница да се власт уопште добија по милости Божјој има такође смисао у служењу спасењу људи. Носиоци посебних овлашћења морају их употребљавати искључиво по вољи онога који је та овлашћења дао, „као управитељи у служби, не ради своје власти, не ради самих себе“.

Из идеје о божанском пореклу власти произилази својеврсно схватање о дужностима владара и смисла његовог владања.

14) Смиља Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића – дипломатичка студија*, Клио, Београд, 1997, стр. 61-62

15) Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, СКЗ, Београд 1999, стр. 3.

16) Доментијан, *Живот светог Саве и светог Симеона*, прево др Лазар Мирковић, предговор др Владимир Ћоровић, СКЗ, Београд 1938, стр. 27.

17) Исто, 222.

18) Исто, 223.

Схватање да су по промислу власт добили од Бога обавезује владара да у свему остварује и не нарушава вољу Божију. Да се не преузноси расположивом моћи и силама као својим, злоупотребљавајући их, већ да увек има у виду да их је добио од Бога, Цара над царевима, Цара свеколике васељене, како се сматрало.

У средњем веку дужности владара сводиле су се на две основне, а у непосредној вези су са извором њихове власти: служење Богу односно Цркви, правој вери и брига за поданике. Утврђивање у правој (православној) вери и одбрана од јеретика је превасходна дужност владара.¹⁹⁾ Владар је био дужан да гони јеретике. У Византији су познати бројни царски едикти о томе. У старим српским списима налазимо довољно потврде за тврдњу да се у Немањића Србији, почев од Стефана Немање па до цара Душана, будно чува правоверје²⁰⁾ и бескомпромисно разрачунава са јеретицима.

Када је реч о управљању поданицима и старању о њиховом добру, циљ средњовековних владара (у првом реду царева) како је назначено у Фотијевим *Епанагогама* (зборнику закона), објављеним 883-886. био је „да својим врлинама одржи и сачува постојећа добра; да поврати, својом делотворном будношћу, изгубљена добра, да стекне, својом ревношћу, својом марљивошћу и својим праведним победама недостајућа добра“.²¹⁾ У том смислу се за Стефана Немању каже: „И обнови своју дедовину и боље је утврди, Божјом помоћу и својом мудрошћу, датом му од Бога. И подиже пропалу своју дедовину и задоби од морске земље“.²²⁾

Хришћанска идеја о божанском пореклу власти обавезује поданика да јој се покоравају, као и владару, Божијем изабранику. Апостол Павле хришћане упућује да у односу према држави: „буду покорни и послушни поглаварствима и властима“ (Тит 3, 1). За то наводи следеће разлоге: „Свака душа да се покорави властима које владају, јер нема власти да није од Бога, а власти што постоје од Бога су установљене. Зато ко се противи власти противи се уредби Божијој; а који се противе, примиће осуду на

19) Види: Александар Соловјев, *Историја словенских права; Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, приредио и предговор написао Сима Аврамовић, *Службени лист СРЈ*, Београд, 1998, стр. 469-470.

20) Свети Сава није користио израз православље већ увек правоверје. Правоверје је друго, односно тадашње име за православље.

21) Elen Alveler, *Politička ideologija Vizantijskog carstva*, „Filip Višnjić“, Београд, 1988, стр. 59-60.

22) Стефан Првовенчани, „Хиландарска повеља“, *Сабрана дела*, СКЗ, Београд, 1999, стр. 3.

себе. Јер старјешине нису страх за добра дјела него за зла. Хоћеш ли пак да се не бојиш власти, чини добро, и имаћеш хвалу од ње, јер је слуга Божији теби за добро. Ако ли зло чиниш, бој се, јер не носи мача узалуд, јер је Божији слуга, осветник, да излије гњев на онога који зло чини. Зато је потребно покоравати се не само због гњева, него и због савјести. Јер због тога и порезе плаћате, јер су службеници Божији који се тиме стално баве. Подајте, дакле, свакоме шта сте дужни: коме порезу – порезу, коме царину – царину, коме страх – страх, коме част – част. И не будите никоме ништа дужни осим да љубите један другога; јер који љуби другога испунио је закон“ (Рим 13, 1-8).

Наведена места из Библије свети оци у Источноромејском царству су тумачили тако што су указивали на постојање разлике између власти као принципа и одређених лица на власти, односно на разлику царске функције од личности цара. Свети Јован Златоусти тврди да апостол Павле није рекао да нема властодршца да није од Бога, већ да нема власти да није од Бога. Према томе, апостол није упућивао да се безусловно треба покоравати конкретним лицима који владају, већ властима као таквим.

У чему је онда тако значајна мисија државе, према хришћанском схватању? У томе што уређивањем мирног живота у заједници ствара услове и могућности за спасење људи који у њој живе. Зато апостол Павле тражи од хришћана: „Молим, дакле, прије свега да се чине мољења, молитве, прозбе, благодарења за све људе, за царе и за све који су у власти, да тих и миран живот поживимо у свакој побожности и честитости. Јер је ово добро и угодно пред Спаситељем нашим Богом, који хоће да се сви људи спасу и да дођу у познање истине“ (1 Тим 2, 2). Свети Јован Златоуст тврди да се за срећу владара треба молити, јер ако они не буду уопште срећни, неће имати среће ни у ратовима, те ћемо онда и ми, у позадини, дрхтати од страха. Владари штите своје поданике од непријатеља: „Како то да њима није незгодно да ратују и да се оружја прихватају, само да бисмо ми били у безбедности, а нама да је тешко чак и да се молимо за борце и ратнике!“²³⁾

Ако је власт од Бога а владари Божије слуге, покоравање и послушност према таквој власти подразумева испуњавање воље Божије. Зато што државна власт има божанско порекло, Црква

23) Димитрије Богдановић, „Из политичке филозофије византијских светих отаца“, *Православна мисао*, 7, св. 1, Београд, 1964, стр. 14.

учи да власт не само да се треба поштовати и да јој се треба потчињавати, него заповеда да се не избегава жртвовање имовине, па и живота за добро државе. Неопходност пореза проистиче из неопходности средстава за одржавање материјалне снаге, зато Свети Амвросије напомиње: „Ако је Син Божији платио порез Тесару, ко си онда ти да мислиш како си слободан од пореза?“ Многи свети оци постојање власти и поредак послушности: схватају као израз премудрости Божије, јер је то један од начина да се избегну стални друштвени сукоби и потреси.

У тумачењу захтева апостола Павла о поковавању властима, свети оци праве разлику између власти као институције, која има одређену друштвену функцију и властодршца као лица које ту власт врши, указујући на ограничење суверенитета. Божанска установа власти, као такве, односно државе, може бити функционално изневерена. Апостол Павле тврди да је од Бога власт а не и владање одређеног појединца, на пример тиранина. Хришћани су дужни да се поковавају властима и извршавају прописе и наредбе државних органа само ако је то у складу са јеванђелским законом и ако то не противречи захтевима вере. Покоравање властима не може, нити сме противречити заповестима Божјим, што проистиче из библијског става: „Богу се треба покоравати више него људима“ (Дап 5, 29). То су границе државне суверености.

Према томе, хришћанин поданик је божанским правом овлашћен да процењује захтеве које држава поставља пред њега, па ће се покорити само онда „кад то не дира у веру“. У случају колизије, иначе, морало би да се примени начело „Већма се треба Богу покоравати него људима“ (Дап 5, 29). Ово је нарочито долазило до изражаја у политичким сукобима у византијском друштву, који су по правилу имали верски карактер, и у томе лежи један од главних разлога што је православље успевало да се одржи насупрот повременим али снажним прогонима јеретичких државних власти (аријанство, монотелитство, иконоборство, унија).²⁴⁾

Према православном, источноромејском схватању политичка власт је схватана преваходно и доследно као служба (служење), служба Богу и служба (служење) поданицима Бога ради. У томе је садржано њено значење, смисао и ограничење. Владар је за узор имао самог Христа, који је своје божанско величанство

24) „Та резерва је у историји Византије била од највећег црквено-политичког, али и општег политичког значаја, а она почива, у ствари, на тачној светоотачкој интерпретацији библијског учења у границама суверености државе“, Димитрије Богдановић, „Из политичке филозофије византијских светих отаца“, стр. 18.

потврдио „понижењем и силажењем са Небеса“. Д. Богдановић, такође, наглашава да српски владар милост добијену од Бога треба да испољава као љубав према отачаству, светлошћу којом је од Бога просветљен, треба да обасја и просветли српски род: „све благодатне моћи добијене одозго и згуснуте у симболу светог мира, има да 'точи' своје народу ради његовог спасења од зла и смрти“.²⁵⁾ Према томе, политичка власт је пре служење него привилегија, која претпоставља посебно повишено осећање одговорности пред оним чему и за шта служи. У аренги *Арханђелске повеље* цара Душана, из 1347/48. године, која је једна од српских аренги најбогатија теолошким идејама и као таква представља значајан извор политичке философске мисли, истиче се да је власт у суштини служба, служење.

У аренги *Хиландарске оснивачке повеље* одређено је место и положај српског владара у односу на источноромејског цара и суседне владаре: „Када у почетку створи Бог небо и земљу и људе на њој, и благослови их и даде им власт над сваком тварју својим, и постави једне царевима, друге кнезовима, а треће господарима, и свакоме даде да пасе стадо своје и да га чува од свакога зла које би наишло на њега. Стога, браћо, Бог милостиви утврди Грке царевима, а Угре краљевима и сваки народ разделив, и закон даде, и обичаје установи, и господаре над њима по обичају и по закону раставив својом премудрошћу.

Стога по многој својој и неизмерној милости човекољубља, дарова нашим прадедовима и нашим дедовима да овладају овом српском земљом, и све као Бог чинећи на боље људима, не хотећи људско страдање, постави ми господина ми оца као великог жупана, названог на светом крштењу Стефана Немању“.²⁶⁾ Из овога се види да су Стефан Немања и Свети Сава званично признавали првенство источноромејског цара, што је требало да буде садржај владарске идеологије Немањића током читаве владавине. Византинци су иначе, за разлику од западних схватања, инсистирали на томе да је само њихов василевс владар по милости Божијој а да остали владари од њега добијају власт.²⁷⁾ Из наведеног места у *Хиландарској повељи* се види да је код Немањића од самог почетка постојало схватање да српски владар, без обзира што је тада

25) Димитрије Богдановић, *Студије из српске средњовековне књижевности*, стр. 120.

26) Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, СКЗ, Београд, 1999, стр. 3.

27) Смиља Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића – дипломатичка студија*, Клио, Београд, 1997, стр. 61-62

био само велики жупан, власт добија непосредно од Бога. Бошко Бојовић основано тврди да је то: „срж српске политичке владарске идеологије која и јесте створена да образложи основаност и оправда постојање једне суверене државе у оквиру хришћанско-византијског хијерархијског поретка вредности“.²⁸⁾

Постоји скоро општа сагласност о томе да је за средњовековну српску државу карактеристична симфонија духовне и световне власти, односно, Цркве и државе.²⁹⁾ Идејно извориште оваквог односа, пре свих, јесте *Законоправило светог Саве*,³⁰⁾ али и други правни кодекси и списи.³¹⁾ Учење о симфонији, сагласју, складности и узајамности цркве и државе, које потиче из Источноромејског царства, као и свака политичка теорија, темељи се на одређеном философском погледу на свет. Тако је у основи те симфоније, такозване „теодулије“; учење Цркве о мисији државе, односно, учење према коме је држава плод премудрости и промисла Божјег, а циљ њеног постојања је да човека, који је због греха непослушности отпао од Бога и Божанског поретка, посредством људске власти врати на пут спасења.

Из претходног се може закључити да политичка схватања Немањића имају хришћанску религиозно-моралну основу и садрже узвишени политички идеал, који је уоквирен новозаветним учењем о спасењу, и то не само личном, већ и спасењу читавог народа као духовне заједнице. Управо кроз тај идеал, као кључ, се могу најбоље и најистинитије разумевати политичка схватања и политичка деловања у Немањића Србији, између осталих и питање извора и порекла државне власти.

Идеја о божанском пореклу власти, као и друге идеје, веровања и вредности које баштине српски средњовековни списи из времена Немањића Србије, утемељене у православној светоотачкој духовној традицији, могу да буду од користи за савремену српску политичку мисао. Најпре зато што показују и расветљавају духовну димензију политичких питања, која је у култури српског народа недопустиво запостављена. Саздано на принципијелно потпуно другачијим основама од теорије природног права и

---

28) Бошко И. Бојовић, *Краљевство и светост – политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд, 1999, стр. 17

29) С. Троицки, „Црквено-политичка идеологија светосавске Крмчије и Властареве Синтагме“, *Глас САН*, ССХП, Одељење друштвених наука, књ. 2, Београд, 1953.

30) Миодраг М. Петровић, *О законоправило или Номоканону светог Саве*, КИЗ Култура, Београд, 1989, стр. 73-98.

31) Димитрије Богдановић, „Политичка филозофија средњовековне Србије“, стр. 87.

друштвеног уговора, према хришћанском схватању, извор власти није и не може да буде народ, јер народу власт једноставно није дата, па је тако не може ником ни предати. Значи, потпуно је страна мисао да поглавару дају власт они којима он влада и да они могу да га опозову, смене, кажњавају.

ЛИТЕРАТУРА

- Alveler, Elen: *Politička ideologija Vizantijskog carstva*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1988.
- Богдановић, Димитрије: „Из политичке филозофије византијских светих отаца“, *Православна мисао*, бр. 7, св. 1, Београд, 1964.
- Богдановић, Димитрије: „Политичка философија средњовековне Србије. Могућност једног истраживања“, *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд, 1988.
- Богдановић, Димитрије: „Стара српска библиотека“, *Летопис Матице Српске*, бр. 408, 1971.
- Богдановић, Димитрије: „Суштина просвећености у култури средњовековне Србије“, *Студије из српске средњовековне књижевности*, СКЗ, Београд, 1997.
- Богдановић, Димитрије: *Историја старе српске књижевности*, СКЗ, Београд, 1991.
- Богдановић, Димитрије: *Студије из српске средњовековне књижевности*, СКЗ, Београд, 1997.
- Бојовић, И. Бошко: *Краљевство и светост – политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд, 1999.
- Веселиновић, Андрија: *Држава српских деспота*, НИУ „Војска“, Београд, 1995.
- Данило (Кретић): *У почетку беше смисао*, Хиландарски фонд, Београд, 1996.
- Доментијан: *Живот светог Саве и светог Симеона*, превео др Лазар Мирковић, предговор др Владимир Ћоровић, СКЗ, Београд, 1938.
- Иљин, Иван, *У потрази за праведношћу – Хришћанско-политички есеји о историји, друштву и култури*, Светигора, Цетиње, 2001.
- Иљин, Иван: *О супротстављању злу силом*, ZEPTEK BOOK WORLD – НИЦ „Војска“, Београд, 2001.
- Лукић Д. Радомир: *Историја политичких и правних теорија*, Научна књига, Београд, 1973.
- Марјановић-Душанић, Смиља: *Владарска идеологија Немањина – дипломатичка студија*, Клио, Београд, 1997.
- Марјановић-Душанић, Смиља: *Свети краљ*, САНУ, Балканолошки институт, Клио, Београд, 2007.
- Недељковић, Б. М. „О саборима и законодавној делатности у Србији у време владавине цара Стефана Душана, са посебним освртом на доношење Законака цара Стефана Душана“, *Законик цара Стефана Душана*, САНУ, Београд, 1975.

- Новаковић, Стојан: *Законски споменици српских држава средњег века*, СКА, Београд, 1912.
- Законоправило Светога Саве на српскословенском и српском језику*, I, прев. и прир. М. М. Петровић, Епархија жичка – манастир Жича, Манастир Жича, 2004.
- Петровић, М. Миодраг: *О законоправилу или Номоканону светога Саве*, КИЗ Култура, Београд, 1998.
- Петровић, Миодраг: *Положај и права византијског цара у Цркви*, аутор, Београд, 1972.
- Радојчић, Никола, „Свети Сава и аутокефалност српске и бугарске цркве“, *Глас Српске краљевске академије*, СХХХ, II, Београд, 1939.
- Соловјев, Александар: „Појам државе у средњовековној Србији“, *Годишњица Николе Чутића 42*, Београд, 1933.
- Стефан, Првовенчани: *Сабрана дела*, СКЗ, Београд, 1999.
- Троицки, Сергеј: „Црквено-политичка идеологија светосавске Крмчије и Властареве Синтагме“, Глас САНУ, ССХП, Одељење друштвених наука, књ. 2, Београд, 1953.
- Шушњић, Ђуро: *Религија*, I, Чигоја, Београд, 1998.
- Сничев, Јован: „Хришћанско учење о власти и држави – велика лаж демократије“, *Самодржавље духа – огледи о руској самосвести*, прев. Владимир Димитријевић, Санкт–Петербург, 1994, Интернет <http://srbin.info/2014/08/01/hriscansko-ucenje-o-vlasti-i-drzavi-velika-laz-demokrati-je/10.02.2016>.

Borislav D. Grozdic

UNDERSTANDING OF SOURCE AND ORIGIN OF GOVERNMENT – CONTRIBUTION TO THE STUDY OF NEMANJIC’S POLITICAL PHILOSOPHY

Resume

Author of the paper principally analyzes the question of understanding the source and origin of state power in the Nemanjić’s political philosophy of Serbia, and what follows from such a conception. It covers the period from the foundation of an independent Nemanjić’s state to its end. For the reconstruction of understanding of the origin and source of authority in Nemanjić’s Serbia the Serbian written heritage from Nemanjić dynasty period, primarily legal documents and then the original texts of literature (Serbian hagiography, liturgies, chronicles and genealogies, etc.) and others were used.

It is known that Nemanjić’s Serbia inherited political philosophy of the Eastern Roman Empire, and so the idea of the divine origin of

power in medieval Serbian political views, and beliefs, is accepted from the Eastern Roman Empire. Political phenomena are perceived within the Christian-Orthodox theological view of the world, so the Serbian medieval political philosophy, as well as the Eastern Roman Empire's one, was based on the idea of God as absolute political factor. This is emphasized in every act of the state authorities and other medieval written sources.

According to the Christian standpoint every authority comes from God, and so the state power has a divine origin. This view is found in the Bible, and the Old and New Testament. Every government is in foreknowledge of God, either with the will of God, which means in accordance with the law of God, or upon the permission of God. Conforming to both conceptions supreme source, the state government has a lofty goal and it is ultimately care about the salvation of souls subjects. From the divine source of authority does not follow the absolutist power of state rulers, on the contrary, Holy fathers without exception emphasize the limitation of state sovereignty.

From Stefan Nemanja all the Nemanjic rulers were considered by the "grace of God". The idea of the divine origin of authority arises a sort of understanding of the duties of rulers in the Middle Ages and the meaning of his reign, coming down to: the service God and care for servants. The Christian idea of the divine origin of power and ruler as God's chosen individual subjects obliges Christians to comply, but only as long as it does not affect the faith, and in the event of collision, applies the principle of "Always must obey God rather than men" (Acts 5, 29).

According to the Orthodox, Eastern Roman Empire's understanding of political power, it was understood primarily and consistently as a service (serving), serving God and serving servants for the sake of God. From the founder of the sacrosanct the Nemanjic's dynasty Stefan Nemanja in the areng of Hilandar's founding Charter, the Serbian medieval political philosophy is based on the understanding of the place and the position of the Serbian rulers in relation to the Eastern Roman emperor and the neighboring rulers, such as the power received directly by the grace of God. There is almost universal agreement that the medieval Serbian state is a characteristic symphony of spiritual and secular powers, respectively, of the Church and the State.

The idea of the divine origin of power, as well as other ideas, beliefs and values that safeguard Serbian medieval writings from the time of Nemanjić's Serbia, based in the Orthodox Holy Father spiritual tradition, may be useful for contemporary Serbian political thought. Primarily because they indicate and resolve the spiritual dimension of political issues, which is impermissibly neglected in current culture of the Serbian people.

Key words: God, authority, the source of authority, the Nemanjics, ruler, political ideas

---

* Овај рад је примљен 18. фебруара 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 23. марта 2016. године.